

Дубасенюк О.А. Інтегративний підхід до професійного розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін // Науковий часопис НПУ імені М.М. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість. –К., 2010. – Вип. 12 (22). – С. 17-20 (у співавторстві з Вознюком О.В.).

УДК 387.01

Вознюк О.В.
Дубасенюк О.А.,

ІНТЕГРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗМІН

Постановка проблеми. Динамічний розвиток сучасної педагогічної науки характеризується пошуком фундаментальних підходів до побудови навчально-виховного процесу, що знаходить відображення в освітніх документах Української держави, в яких зазначено, що метою освіти і виховання має бути професійно компетентний, ініціативний, творчий громадянин, наділений почуттям обов'язку і відповідальності перед суспільством, здатний швидко адаптуватися до сучасного плінного світу, який увійшов у якісно новий інформаційний стан, що супроводжується докорінними цивілізаційно-парадигмальними змінами в науці як формі суспільної свідомості та, відповідно, у системі сучасної освіти. Це позначається на трансформації педагогічних ідей та теорій щодо головної рушійної сили освіти – особистості педагога як професіонала. Відповідно, досить актуальним постає завдання побудови узагальненої і збагаченої концептуальної моделі особистості педагога-професіонала, один із шляхів досягнення чого є аналіз процесу професійного розвитку особистості педагога у період цивілізаційних та парадигмальних освітніх змін, які зумовлюють нові вимоги до особистості педагога як фахівця та особистості.

Аналіз досліджень і публікацій та формулювання цілей статті. Загалом, проблеми підготовки фахівців у професійній школі є об'єктом великої уваги педагогічної науки. Їх досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці (Н.В. Абашкіна, В.Ю. Биков, Г.П. Васянович, Р.С. Гуревич, О.А. Дубасенюк, І.А. Зязюн, Я.Г. Камінецький, О.Е. Коваленко, Н.Г. Ничкало, Т. Нейлор, Л.П. Пуховська, Л.М. Романишина, В.К. Сидоренко, С.О. Сисоєва, М.І. Сметанський, І. Хейстер, П.А. Яковишин, Т.С. Яценко та ін.). Це засвідчує про надзвичайну актуальність проблем професійної освіти, зокрема й професійної педагогічної освіти (С.Я. Батишев, А.П. Беляєва, М.Д. Крюков, Є.О. Клімов, Н.В. Кузьміна, Б.Ф. Ломов, Н.Г. Ничкало, О.Ф. Федорова, В.Д. Шадріков), у сфері якої досліджуються різні аспекти професійно-педагогічної підготовки.

Загалом, вивчення процесу професійного розвитку педагога здійснюється у полі аналізу таких проблем, як формування готовності особистості до професійної діяльності (К.О. Абульханова-Славська, Г.О. Балл, А.В. Брушлинський, С.Я. Батишев, О.М. Леонтьєв,

Я.Л. Коломинський, Н.Л. Коломинський, В.В. Чебишева та ін.), особистісно-професійний розвиток і саморозвиток фахівців (Б.Г. Ананьєв, С.Я. Батищев, Л.С. Виготський, Б.Г. Гершунський, В.П. Зинченко, О.М. Леонтьєв, Н.Г. Ничкало, К. Роджерс, С.Л. Рубінштейн, М.М. Скаткін, Е.Е. Симаюк, В. І. Слободчиков, Е. Фромм, Е.Ф. Зеєр, Н.В. Кузьміна, В.О. Сластьонін, А.А. Вербицький та ін.); проблеми адаптації молодого вчителя (Є.С. Березняк, А.М. Бритвихін, О.Г. Мороз, С.В. Кондратьєва, С.В. Овдей); психолого-педагогічні проблеми діяльності молодого вчителя (С.Г. Вершловський, Г.М. Лесохін та ін.); педагогічне спілкування молодого вчителя як фактор його професійного становлення (Л.Є. Вовк); розвиток професіоналізму молодого вчителя в системі післядипломної освіти (А.В. Орешонков, Б.А. Дьяченко та ін.); підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (І.П. Жерносець, В.І. Маслов, М.Ю. Красовицький та ін.); психологічні засади процесу професійної адаптації молодого вчителя (О.Г. Солодухова); соціальна зрілість молодого вчителя та соціально-педагогічні умови його професійного становлення (В.В. Радул); сучасні підходи до професійного становлення і розвитку молодого вчителя (Ф.Фуллер, Л. Шульман, А. Комбе та ін.), професійне становлення молодого вчителя (Т.Д. Щербан) [2–5].

Відтак, існує потреба в розробці інтегративного підходу до аналізу зазначеної проблематики. Зазначене вище зумовило тему статті, яка спрямована на висвітлення *розробки інтегративного підходу до професійного розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін*.

Виклад матеріалу. Ключова ідея інтегративного підходу полягає в тому, що кризові цивілізаційні зміни докорінно змінюють роль педагога у сучасному суспільстві, змінюючи його особистісні детермінанти, коли особливої актуальності набуває положення, що *"тільки особистість може навчити і виховати особистість"*. За таких умов особливого значення набувають особистісні якості педагога-фахівця. При цьому докорінні парадигмальні трансформації, які відбуваються на сучасному науковому ландшафті, спричиняють певну зміну основ теоретико-методологічної бази системи психолого-педагогічних наук, які починають орієнтуватися на комплексні дослідження. Це позначається на потребі у комплексному вивченні розвитку людини у контексті освітньої траєкторії, що передбачає комплексний аналіз закономірностей та механізмів цілісного розвитку людини як фахівця, особистості і громадянина. Саме тому комплексне вивчення проблеми професійного розвитку особистості має привести до нових наукових результатів щодо професійного розвитку особистості педагога. Цей процес розуміється як *взаємне потенціювання (когеренцію, підсилення) особистісних і професійних аспектів педагога та вихід на рівень системних якостей цілого*, що постає однією з провідних теоретико-методологічних засад нашого дослідження.

Загалом, можна говорити про п'ять концептуальних засад, у площині яких зазначена наукова проблема виявляється актуальною та вимагає поглибленого дослідження [1].

1. Загальноцивілізаційні засади актуальності дослідження зумовлюються *соціальним замовленням сучасного суспільства на компетентного фахівця* та впливають із процесів докорінної зміни соціально-економічного і соціокультурного ландшафту сучасної людської цивілізації. Інтенсифікація інформаційних потоків, як один із головних чинників входження глобалізованого світу в еру інформаційного суспільства, створює ситуацію, коли науково-технологічна інформація швидко застаріває. Це вимагає відповідної спрямованості системи професійної підготовки на фундаменталізацію й універсалізацію знань, на їх міждисциплінарний характер, на формування у майбутніх фахівців здатності використовувати ці знання в умовах швидких змін у сфері сучасних виробничих і освітніх технологій. *У цьому контексті особливої значущості набуває особистісний сенс діяльності, самосвідомість людини, її Я-концепція та самовизначення і самореалізація у професійній сфері, перехід від прагматично-техногенної орієнтації сучасної цивілізації до людиномірних орієнтирів її розвитку.* Тому проблема підготовки фахівців є об'єктом особливої уваги педагогічної науки протягом останніх десятиліть. Починаючи з 1991 року (станом на кінець 2009 року) в Україні було захищено близько 700 дисертацій зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти.

2. Діяльнісно-особистісні засади актуальності дослідження зумовлюються входженням людства в еру інформаційного стану, що докорінно змінює сучасні умови навчання і виховання в системі сучасної освіти, значно підвищуючи роль педагога, його особистості як інтегрального новоутворення, що постає метою розвитку і системнотвірним началом людини. Саме сьогодні стає найбільш зрозумілою загальновідома педагогічна сентенція К. Д. Ушинського: *тільки особистість може діяти на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер.* Відтак, актуальним предметом дослідження педагогічної науки зараз постає педагог не тільки як фахівець, але й як особистість.

3. Системно-наукові і методологічні засади актуальності дослідження зумовлюються тим, що сучасна наука як форма суспільної свідомості і прикладна галузь перетворення життя увійшла в критичний період свого розвитку. Останнє позначається на зміні наукової парадигми пізнання та освоєння світу, що, у свою чергу, актуалізує розвиток комплексних наукових досліджень, які зосереджуються на феномені цілісності як фундаментального об'єкту та одночасно методологічного принципу дослідження світу. У зв'язку з цим потужний розвиток отримують комплексні дослідження. Стає зрозумілим, що тільки на їх ґрунті можна здійснити складні наукові проекти, переобтяжені, в силу інформаційного буму, фактологічною і теоретичною інформацією, експоненційний розвиток якої зумовлюється не тільки зростанням кількості нових знань, значним розширенням нових об'єктів пізнання, але й багатократною репродукцією та повторенням вже відомої інформації: уперше в історії людства ідеї і

технології трансформуються у часі швидше, ніж покоління людей.

Відтак, найбільшої ефективності і конструктивності набувають дослідження, які *інтегрують різні дослідницькі напрями та об'єднуються в єдине узагальнююче дослідницьке поле факти, теорії, наукові підходи з різних галузей сучасного знання.*

Аналіз державних освітніх документів України ("Про освіту", "Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті" та ін.) дозволяє диференціювати *три глобальні напрями педагогічного дослідження, пов'язані із трьома загальними цілями освіти.* Йдеться про цілісний триєдиний розвиток: *1) гармонійної особистості як суб'єкта суспільно-особистісних цінностей; 2) громадянина як патріотичного суб'єкта; 3) компетентного фахівця як суб'єкта діяльності.* Зрозуміло, що цілісний розвиток людини у контексті цілісного формування трьох її аспектів передбачає цілісний й комплексний розгляд зазначеного процесу, коли формування *особистості, громадянина і фахівця* мають вивчатися спільно у площині загальних методологічних принципів у контексті спільного вивчення й аналізу ціннісної, ідеологічної і діяльнісної сфер людини.

Тому евристичним та перспективним можна вважати такий комплексний напрям сучасного психолого-педагогічного та, взагалі, гуманітарного, дослідження, як *професійний розвиток особистості.* В ідеалі можна говорити про психолого-педагогічну програму дослідження феномену *громадянського розвитку особистості професіонала,* що передбачає поєднання в одному теоретико-методологічному полі трьох цілей розвитку людини у системі освіти.

4. Розвивально-професіографічні засади актуальності та доцільності дослідження проблеми професійного розвитку особистості педагога зумовлюються загальнонауковими закономірностями розвитку людини, професійний розвиток особистості якої здійснюється протягом неперервного становлення педагога-професіонала, що відбувається у системі **1) середньої-спеціальної та 2) вищої освіти, 3) у період подальшої трудової діяльності,** яка включає як саморозвиток педагога, так і його самовдосконалення у системі перепідготовки та додаткової професійної освіти, що окреслює андрагогічний аспект професійного розвитку особистості педагога. При цьому саме на третій період розвитку професійних якостей педагога припадає остаточне формування його особистості як фахівця, коли кількісні зміни діалектичним чином трансформуються у якісні. Відтак, професійний розвиток особистості педагога у його найбільш суттєвих аспектах здійснюється на третьому підсумковому етапі становлення педагога-професіонала, що вимагає поглибленого дослідження.

5. Парадигмальні засади доцільності та актуальності дослідження зумовлюються зазначеною вище докорінною загальноцивілізаційною трансформацією сучасного життя, яке знаменується кризою сучасної системи освіти і є складовою глобальної цивілізаційної кризи, що значною

мірою зумовлена вузькодисциплінарними установками сучасної освіти, відчуженням її гуманітарних і природничо-наукових компонентів. Наслідок цього явища проявляється у фрагментарності бачення людиною реальності, що в умовах народження постіндустріального інформаційного суспільства не дає людям адекватно реагувати на загострення енергетичної і екологічної кризи, на девальвацію моральних норм і духовних цінностей, калейдоскопічність зміни технологій, нестабільність політичної та економічної ситуації. Науковці зазначають, що нині під лавиною інформації ми страждаємо від нездатності охопити комплексність проблем, зрозуміти зв'язки і взаємодію між речами, які перебувають для нашої сегментованої свідомості в різних сферах. Тому кризу сучасної освіти можна назвати кризою розмаїтості, яка пов'язана передусім з відсутністю однозначного і зрозумілого способу включення освіти в сучасне суспільство, коли проблематичною залишається сама місія і призначення педагога. Відтак, ціннісно-сміслова неузгодженість, невизначеність у виборі цілей і засобів розв'язання проблем освіти його суб'єктами, їх позиційні розбіжності пов'язані, у свою чергу, з основами побудови і розуміння освіти. До цих засад відносяться педагогічні (освітні) парадигми, що зумовлюють сутність освіти як суспільного інституту. Таким чином, головною характеристикою сучасної освіти є вичерпаність основної педагогічної парадигми, і, як наслідок, зміна педагогічної парадигми, що виявляє парадигмальне різноманіття або поліпарадигмальність.

Науковці стверджують: сучасна педагогічна наука в Україні, як і школа, перебувають в кризовому стані, що впливає й на розуміння теоретико-методологічних, концептуальних засад педагогіки, її структури, змісту, на визначення цілей, завдань і змісту, методів навчання та виховання дітей. Кризовий стан педагогічної науки викликав у науковців прагнення, з одної боку, знайти й аргументувати нові засади, нову парадигму своєї науки, а з іншого, – науково описати, підвести науковий фундамент під сучасні інноваційні процеси, що відбуваються в освітньому просторі України.

У зв'язку з цим доречно говорити про появу нових гуманітарно та професійно орієнтованих парадигм освіти, нових освітніх напрямів, новітніх прогресивних аспектів дискурсу педагогічної думки, *які актуалізувалися у контексті цивілізаційних трансформацій*, та спричинили декларацію десятків нових освітніх парадигм.

Процес становлення нових освітніх парадигм, що зумовлює нові вимоги до особистості педагога-професіонала, відбуваються за умов докорінних цивілізаційних змін, які знаменують собою різного роду кризи. Проблема кризи як головного показника епохи цивілізаційних змін, стає однією з ключових проблем гуманітарного знання й порушується у величезній кількості робіт значної кількості вчених, починаючи з кінця XIX століття. Так, Ф. Ніцше відзначав кризу християнської моралі, Р. Генон – кризу сучасного світу в цілому, О. Шпенглер – кризу європейської культури, А. Швейцер – кризу світогляду, А. Тойнбі – кризу західноєвропейської християнської цивілізації. Загалом, аналіз проблем, пов'язаних із

цивілізаційним розвитком містяться у працях зарубіжних (А.Тойнбі, Г.Маркузе, Д.Белла, Х. Ортега-і-Гассета, Е.Тоффлера, К.Ясперса), та вітчизняних учених (В.Андрущенко, М.О. Бердяєва, В.Г.Кременя, П.О. Сорокіна та ін.).

Суттєво, що універсальним проблемним полем нових освітніх парадигм є **проблема розвитку особистості**, яка, своєю чергою, визначається певною метою, що спрямовує та організує цей розвиток. Якщо найбільш істотною й універсальною властивістю світу в цілому і кожного його окремого елементу є рух, зміна, розвиток, то розвиток людини виступає її фундаментальною характеристикою, системоутвірним чинником, що визначає інші людські властивості й особливості. Можна виділити множину наукових підходів до проблеми **розвитку особистості**, які пов'язані з такими концептуально-теоретичними психолого-педагогічними напрямками розвитку особистості, як теорія когнітивного розвитку Ж. Піаже; стадіальна теорія Е. Еріксона; культурно-історична теорія Л.С. Виготського; теорія морального розвитку Л. Колберга; теорія розвитку в гуманістичній психології А. Маслоу, К. Роджерса; діяльнісний підхід до розвитку, теорія поетапного формування розумових дій (П.Я. Гальперін, С.Л. Леонтьєв, Н.Ф. Талізін, Д.Б. Єльконін та ін.); теорія особистості як суб'єкта праці (Б.Г. Ананьєв, Е.О. Климов, С.Я. Батишев, Ф.Е. Зеєр, С.Д. Максименко, Н.Г. Ничкало, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, В.Д. Шадриков та ін), як професіонала (О.М. Бандурка, С.П. Бочарова, А.К. Маркова, Ю.К. Стрелков, В.С. Медведєв, Г.В.Попова та ін); концепція гетерохронного системогенеза П.К. Анохіна; теорія критичних періодів (І.С. Кон, Е. Еріксон та ін.) та ін.

Відтак, наявна парадигмальна множинність підходів до професійного розвитку особистості в системі освіти, а розвиток людини, її особистості постає важливою практичною і світоглядною проблемою, яка особливо гостро стоїть нині перед людством, що увійшло до третього тисячоліття своєї історії.

Таким чином, проблеми розвитку особистості, зокрема й педагога, у контексті кризових змін розвитку сучасної цивілізації постають вельми актуальними. У цьому аспекті доцільно відзначити теоретичну необхідність інтеграції існуючих парадигмальних напрямів професійного розвитку особистості педагога.

Висновки та перспективи дослідження. Відтак, інтегративний підхід до аналізу професійно-педагогічного розвитку особистості педагога виявляє потребу в поєднанні щонайменше двох напрямів – особистісного і професійного, що передбачає аналіз *професійного розвитку особистості*.

Перспективи зазначеного дослідження пов'язані із аналізом феномену *громадянського розвитку особистості професіонала*, що передбачає поєднання в одному теоретико-методологічному полі трьох цілей розвитку людини у системі освіти.

Література

1. Вознюк О.В. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід: Монографія / О.В. Вознюк, О.А. Дубасенюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 684 с.
2. Дубасенюк О.А. Психолого-педагогічні фактори професійного становлення вчителя: Монографія / О.А. Дубасенюк. – Житомир: держ. пед. ун-т, 1995. – 260 с.
3. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: Наук.-метод. посіб. / І.А. Зязюн. – К.: МАУП, 2000. – 312 с.
4. Палтышев Н.Н. Педагогическое мастерство и пути его достижения: Учеб.-метод. пособие / Н.Н. Палтышев. – К., 2000. – 119 с.
5. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість: Монографія / С.О. Сисоєва. – К.: Книжкове видавн. “Каравела”, 1998. – 150 с.

Анотація

У статті обговорюється інтегративний підхід до професійного розвитку особистості педагога в умовах цивілізаційних змін. Ставиться завдання розробки психолого-педагогічної програми дослідження феномену громадянського розвитку особистості професіонала, що передбачає поєднання в одному теоретико-методологічному полі трьох освітніх цілей розвитку людини у системі освіти – формування особистості, громадянина і фахівця.

Аннотация

В статье обсуждается интегративный подход к профессиональному развитию личности педагога в условиях цивилизационных изменений. Ставится задание разработки психолого-педагогической программы исследования феномену гражданского развития личности профессионала, который предусматривает сочетание в одном теоретико-методологическом поле трех образовательных целей развития человека в системе образования, – формирования личности, гражданина и специалиста.

Summary

Integral approach to professional development of teacher's personality in the conditions of civilizations changes is analyzed in the article. The task is set to develop of the psychological and pedagogical program of the research of the phenomenon of civil development of the personality of a professional which foresees the unification in one theoretical and methodological field three educational aims of man's development in the system of education - forming the personality, citizen and specialist.

Ключові слова: інтегративний підхід, професійний розвиток, цивілізаційні зміни, освітні цілі розвитку людини, компетентний фахівець, соціальне замовлення, парадигма.

Ключевые слова: интегративный подход, профессиональное развитие, цивилизационные изменения, образовательные цели развития человека, компетентный специалист, социальный заказ, парадигма.

Key words: integral approach, professional development, civilization changes, educational aims of man's development, competent specialist, social order, paradigm.